

**1977 SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ ANAYASASI
BAĞLAMINDA KENDİ KADERİNİ TAYİN MESELESİ**

*SELF-DETERMINATION ISSUE IN THE CONTEXT OF 1977 CONSTITUTION OF THE SOVIET
SOCIALIST REPUBLICS UNION*

Araştırma Makalesi
İrem ALPÖZEN*
Ali Murat ÖZDEMİR**

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	4
I. KENDİ KADERİNİ TAYİN MESELESİNE SOSYALİST BAKIŞ	6
A. Kendi Kaderini Tayin Meselesinin Tarihsel Gelişimi	6
B. Kuruluş Aşamasından İkinci Dünya Savaşının Bitimine Kadar Sovyetler Birliğinde Kendi Kaderini Tayin Meselesi.....	12
C. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında 1990'a Kadar Sovyetler Birliği'nde Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasasında Kendi Kaderini Tayin Hakkı	18
D. 1990'dan Günümüze Sovyetler Birliği'nin Mirası Kapsamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi	27
SONUÇ	30
KAYNAKÇA.....	32

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1099558

Makalenin Geliş Tarihi: 06.04.2022

Makalenin Kabul Tarihi: 16.05.2022

* Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.
E-posta: iremalpozen@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8612-1991

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
E-posta: alimuratozdemir@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8073-2081

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

ÖZ

Kökünü “iktidarın kaynaklandığı mercii olarak halkın kendi yaşadığı topraklar üzerinde kolektif olarak sahip olduğu haklar” düşüncesine -dolayısıyla modern dönem bağlamında 18. Yüzyılın Amerikan ve Fransız Devrimine- kadar takip edilebilir olmakla birlikte, kendi kaderini tayin hakkı başlığı altında sürülen iddiaların küresel ölçekli güç mücadelesini belirleme kapasitesini edinmesi 20. Yüzyılı bulmuştur. Avrupa’da ulusal sorunla kesişen, ulus-devlet-imparatorluklarının birbirlerine karşı mücadelelerinde gündeme gelen, erken yüzyıl devrimleri ve Birinci Dünya Savaşı ortamında tatbikat imkanları bulan kendi kaderini tayin iddiaları hem uluslararası hukukun hem de uluslararası politikanın biçimlenmesinde önemli etkiler üretmiştir. Okumakta olduğunuz çalışma kendi kaderini tayin iddiaları kapsamında geliştirilen ve farklı dönemlerde farklı içeriklerle uluslararası hukuk tarafından tanınan talepleri ekonomi politik perspektiften değerlendirme, dönemselleştirme ve bu yolla 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası bağlamında kendi kaderini tayin meselesini irdeleme maksadını haizdir. Bu kapsamda kendi kaderini tayin meselesi, 20. yüzyılın başı, II. Dünya Savaşı sonrası, Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile Kosova sonrası olmak üzere dört dönemde incelenebilir. İlk dönem Avrupa bağlamında ortaya çıkan ulusal sorunların devrimci yorumları hem de Birinci Dünya Savaşı’nın son aşamalarında devreye giren Amerika Birleşik Devletleri müdahalesinin belirleyiciliğinde oluşan dönüşümleri kapsamaktadır. İkinci dönem İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir yandan Sovyetler Birliği’nin sosyalist bloğun temsilcisi olarak belirlediği diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri’nin İngiltere’nin yerine küresel hegemon devlet olarak öne çıktığı ve yeni bir düzenleme rejimi önerdiği 1945-1990 arası dönemi kapsamaktadır. Post-Fordist ya da neo-liberal birikim rejiminin öne çıkması ve bunu takip eden 10 yıllık süreçte Sovyetler Birliği’nin Yıkılması ve sosyalist bloktan ayrılan ülkelerin merkezi kapitalist sisteme eklenmesi ile sonuçlanan 1990 sonrası dönemi özgün dinamiklerinden ötürü üçüncü bir dönem olarak değerlendirme gereği doğmuştur. Üçüncü dönemin bir diğer özelliği Amerika Birleşik Devletleri’nin küresel ölçekte artan belirleyiciliğidir. Dördüncü dönem Amerika Birleşik Devletleri’nin tek başına düzenleyici güç olmaktan çıktığı ve Post-Fordist düzenleme rejiminin sürekli istikrarsızlığı altında biçimlenmeye devam eden dönem olarak kabul edilmiştir. 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası bağlamında kendi kaderini tayin meselesi Sovyetler Birliği’nin kuruluşu süreciyle ilişkisi yönünden birinci, Sovyetler Birliği’nin küresel güç oluşu ve yıkılışı ile bağlantısı nedeniyle ikinci ve üçüncü dönemlerle doğrudan ilintilidir. Dördüncü dönem de adı geçen toplumun ve devletin günümüzdeki etkilerini anlamak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kendi kaderini tayin meselesi, Fordizm, Post-Fordizm, Ayrılma hakkı, Hegemonya.

ABSTRACT

Although its origins can be traced back to the idea of “the collective rights of the people over their own lands as the authority from which power originates”- thus, in the context of the modern period, until the American and French Revolution of the 18th century- the claims under the title of right to self-determination acquired the capacity to determine the global-scale power struggle in the 20th century. The claims of self-determination, which intersected with the national problem in Europe, came to the agenda in the struggles of the nation-state-empires against each other and found opportunities to exercise in the early century revolutions and the First World War, had significant effects on the shaping of both international law and international policy. The study you are reading has the purpose of evaluating the demands developed within the scope of the claims of self-determination and recognized by international law with different contents in different periods from the political economy perspective, and in this way examine the issue of self-determination in the context of the 1977 Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics. In this scope, the issue of self-determination can be examined in four periods: the beginning of the 20th century, after World War II, the collapse of the Soviet Union and after Kosovo. The first period includes both the revolutionary interpretations of national problems that emerged in the European context, as well as the transformations that took place in the decisiveness of the United States intervention that took place in the final stages of the First World War. The second period covers the period between 1945-1990, when the Soviet Union emerged as the representative of the socialist bloc on the one hand, and the United States of America emerged as a global hegemonic state instead of Britain and proposed a new regulatory regime after the Second World War on the other hand. The post-1990 period, which resulted in the emergence of the post-Fordist or neo-liberal accumulation regime and the collapse of the Soviet Union in the following 10 years and the addition of the countries leaving the socialist bloc to the central capitalist system, is needed to be evaluated as a third period, due to its unique dynamics. Another feature of the third period is the increasing determination of the USA on a global scale. The fourth period was accepted as the period in which the United States ceased to be the sole regulatory power and continued to take shape under the constant instability of the Post-Fordist regulatory regime. In the context of the 1977 Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics, the issue of self-determination is directly related to the first period in terms of its relation to the establishment of the Soviet Union, and to the second and third periods due to its connection with the global power and collapse of the Soviet Union. The fourth period is also important in understanding the current effects of the mentioned society and state.

Keywords: Self determination issue, Fordism, Post-Fordism, Right to secede, Hegemony

GİRİŞ

Kendi kaderini tayin meselesinin kökeni konusunda doktrinde bir görüş birliği olmamakla birlikte, çeşitli çalışmalarda bu kavramın kökeninin Orta Çağ'a kadar dayandırıldığını saptamak mümkündür¹. “İktidarın kaynaklandığı mercii olarak halkın kendi yaşadığı topraklar üzerinde kolektif olarak sahip olduğu haklar” olarak kabul edildiğinde köken meselesi için 18. Yüzyılın Amerikan ve Fransız Devrimleri uygun bir çıkış noktası olarak düşünülebilir. Diğer yandan kendi kaderini tayin hakkı başlığı altında sürülen iddiaların küresel ölçekli güç mücadelesini belirleme kapasitesini edinmesi 20. Yüzyılı bulmuştur.

Avrupa’da ulusal sorunla kesişen, ulus-devlet-imparatorluklarının birbirlerine karşı mücadelelerinde gündeme gelen, erken yüzyıl devrimleri ve Birinci Dünya Savaşı ortamında tatbikat imkanları bulan kendi kaderini tayin iddiaları hem uluslararası hukukun hem de uluslararası politikanın biçimlenmesinde önemli etkiler üretmiştir.

20. yüzyılda her ne kadar kendi kaderini tayin meselesinin bir ilke/hak olarak kullanımı Wilson “prensipleri”ne dayandırılrsa da, bu meselenin siyaset sahnesine çıkışı 20. Yüzyıl Avrupa’sında ulusal sorun ve sosyalist mücadeleler bağlamında düşünülmelidir². Kendi kaderini tayin meselesine Wilson’dan daha önce vurgu yapan düşünürlerden Lenin’e göre içinde bulunduğu merkez kapitalist toplumdaki egemenlik haklarıyla birlikte ayrılma hakkını içeren³ kendi kaderini tayin iddiaları, sosyalizmin hedeflerini gerçekleştirmede işlevseldir. Bu noktada kendi kaderini tayin iddialarının hak olarak adlandırılması meselesine değinilebilir. Marksist kuramın doğal haklar kuramına getirdiği eleştiri onun tarih dışı içeriğine odaklanır. Bu kapsamda “insanların insan olmaktan kaynaklanan hakları” düşüncesi hak statüsünde talepler üretmek açısından yetersiz bir zemin oluşturmaktadır. Aşkın bir hak düşüncesinin içerdiği önkabullerin (metafiziğin) reddi aynı çıkarımın kolektif versiyonlarını da kapsayacaktır.

¹ Просветительская Группа по Правам Человека, “Право Народов на Самоопределение: Идеология и Практика, Материалы к Семинару”, 1997, Москва, <http://library.khpg.org/files/docs/prava.pdf> (erişim tarihi 03.11.2020), s. 5.

² ÖZDEMİR, Ali Murat, “Egemenlikteki Dönüşüm, Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Sovyet İhtilali”, *Monthly Review*, Yıl: 2017, Cilt: 4, (s. 177-213), s. 192.

³ LENİN, Vladimir, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, (çev. M.İ. Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 2020, s. 137.

Söz konusu belirlenimler altında kendi kaderini tayin iddiaları küresel ölçekli devrim stratejisinin parçasına dönüşecektir⁴. II. Enternasyonalin çöktüğü, Avrupa ülkelerindeki sosyalist partilerin kendi ülkelerinin savaş bütçelerine olumlu oy kullandığı bir dönemde sömürgelerden merkeze akan toplumsal artığın kendi kaderini tayin hakkını kullanan toplumlar tarafından kesilebileceği ve bu suretle merkez ülkelerin çalışan kesimlerin devrimci talepler üretebileceği saptamasıyla, Lenin, kendi kaderini tayin iddiasını devrim stratejisinin bir parçası haline getirecektir⁵.

Stalin de Sovyet Devrimi öncesi dönemde aynı çizgidedir⁶. Devrimden sonraki dönemde küresel ölçekli proletaryanın menfaatini sosyalizmin anavatanı olan Sovyetler Birliği'ni korumak olarak saptayacak ve merkez kapitalist ülkelere yönelik değer akışını kesen hareketleri bu sefer Sovyetler Birliği ile ittifak kurabilecek ülkeler için destekleyecektir. Aynı ilkenin Sovyetler Birliğinin federatif kuruluş mantığı içerisinde de önemli bir rolü olacak, etnik bölgeler ve bu etnik bölgeler içerisindeki farklı etnik bölgeler merkezin üstün yetkilere sahip olduğu bir federasyon içerisinde federatif ya da bölgesel sınırlara kavuşacaktır⁷.

Kendi kaderini tayin hakkı, Sosyalist yönetim biçimini benimseyen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin tüm anayasalarında yer bulmuştur. Bu noktada dikkat çekici olan husus ise, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde kendi kaderini tayin hakkının kullanılmasının birincil derecede rol oynamasıdır. Ancak, Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin, kendi kaderini tayin hakkını kullanarak Birlikten ayrılmalarının imkânsız kılınmaya çalışılması da, bu hakkın esasında kağıt üzerinde tanındığı tartışmalarını doğurmuştur.

Okumakta olduğunuz çalışma kendi kaderini tayin iddiaları kapsamında geliştirilen ve farklı dönemlerde farklı içeriklerle uluslararası hukuk tarafından tanınan

⁴ ÖZDEMİR, 2017, s. 210-211.

⁵ LENİN, Vladimir, **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, (çev. O. Geridönmez), Evrensel Kitabevi, Ankara, 2011.

⁶ STALIN, Joseph, **Works**, Vol. III, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1953, s. 45.

⁷ FINDLEY, Carter V., **Dünya Tarihinde Türkler**, (çev. A. Anadol), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2018, s. 292-323; LEWIN, Moshe, **Sovyet Yüzyılı**, (çev. R. Akman), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008.

talepleri ekonomi politik perspektiften değerlendirme, dönemselleştirme ve bu yolla 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası bağlamında kendi kaderini tayin meselesini irdeleme maksadını haizdir. Makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kendi kaderini tayin meselesinin tarihsel gelişimi ve kendi kaderini tayin meselesinin sosyalizm ekseninde değerlendirmesi incelenmiştir. İkinci bölümde pozitif hükümler, yani 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası'nda kendi kaderini tayin hakkının nasıl düzenleme altına alındığı ve 3 Nisan 1990 tarihli Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin SSCB'den Ayrılması Hakkında Kanun analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci ve dağılma sürecinde kendi kaderini tayin meselesinin etkisi ele alınmıştır.

I. KENDİ KADERİNİ TAYİN MESELESİNE SOSYALİST BAKIŞ

A. Kendi Kaderini Tayin Meselesinin Tarihsel Gelişimi

En genel ifadeyle, halkların kendi geleceklerini belirleyebilmesi olarak tanımlanabilen⁸ kendi kaderini tayin meselesinin kökenleri, birbirini yüzyıl arayla takip eden küresel ölçekli iki dönüşümde saklıdır. Bunlardan ilki, egemenliğin kaynağındaki dönüşümdür. Bir ülke üzerinde yaşayan çoğunluğun, o ülke hükümdarının mülkü olmaktan çıkıp, o ülkede mevcut siyasi yapının meşruiyet temeli haline gelmesi, kapitalist üretim ilişkilerinin Avrupa'da bir yerlerde ve bir zamanda hâkim hale gelmesiyle bağlantılıdır. Ancak toplumsal alandaki derin ve uzun dönüşümlerle bağlantılı olan söz konusu fikrin siyasi-hukuki somutluk elde edebilmesi için Amerikan ve Fransız Devrimlerini beklemek gerekmiştir⁹. Kendi kaderini tayin meselesi, ilk kez somut bir şekilde 1776'da Amerikan Bağımsızlık Beyannamesiyle kendini göstermiştir. 18. yüzyılda, 3 Eylül 1791 Fransız Devrimiyle, egemenliğin millete ait olduğu ilkesi

⁸ BERMAN, Nathaniel, "Sovereignty in Abeyance: Self-Determination and International Law". *Winsconsin International Law Journal*, Yıl: 1988, Cilt: 7, Sayı: 1, (s. 51-106).

⁹ ÖZDEMİR, 2017, s. 180; ВЯТР, Ежи, "Национальное Самоопределение – Политические и Правовые Дилеммы", *Социология*, Yıl: 2014, Cilt: 3, (s. 29-35), s. 30.

benimsenmiş, bu ilke de Avrupa’da kendi kaderini tayin hakkının doğal bir hak olarak benimsenmesinin başlangıcı olmuştur¹⁰.

Bir asır sonra ise, emperyalizm, sanayi kapitalizminin belirli bir evresinde, kapitalist sınıfın en güçlü fraksiyonlarının kendi menfaatini bütün bir toplumun menfaati olarak sunabilme yeteneğini tartışmasız ve tek başına ele geçirdiği bir dönemin neticesi olarak belirlediğinde, kendi kaderini tayin tartışmaları, sömürge halkları bedeninde, 20. yüzyıl başından 1990’lara kadar geçerli olacak olan ana nesnesine kavuşmuştur¹¹.

Bu kapsamda kendi kaderini tayin meselesi, 20. yüzyılın başı, II. Dünya Savaşı sonrası, Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile Kosova sonrası olmak üzere dört dönemde incelenebilir. Sömürgecilikten 19. Yüzyılda sermayenin genişletilmiş üretiminin ulusal politikaların belirleyici unsuru olarak belirmesiyle farklılaşan bir olgu olarak emperyalizmin güncel siyaseti belirlediği andan İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönem birinci dönemi oluşturur¹². Bu zaman dilimi içerisinde 20. yüzyıl başı esas alınmıştır, zira klasik emperyalist dönem içerisinde kendi kaderini tayin iddiaları üzerine yorumların belirlediği uğrak burasıdır. Söz konusu uğrak hem Avrupa bağlamında ortaya çıkan ulusal sorunların devrimci yorumları hem Sovyetler Birliğinin kuruluş sürecinde etnik sınırları gözeten federatif ve bölgesel mantığın biçimlenmesi hem de Birinci Dünya Savaşı’nın son aşamalarında devreye giren Amerika Birleşik Devletleri müdahalesinin belirleyiciliğinde oluşan dönüşümleri kapsamaktadır. İkinci dönem, II. Dünya Savaşı sonrası dönem, yani sermayenin uluslararasılaşmasında ve emperyalist politikaların biçimlenmesinde belirgin dönüşümlerin yaşandığı Amerikan Hegemonyası dönemidir. 1945-1990 yılları arasında denk düşen söz konusu dönemde bir yandan Sovyetler Birliği sosyalist bloğun temsilcisi olarak belirmekte, diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri İngiltere’nin yerine küresel hegemon devlet olarak öne çıkmaktadır. Sovyet İhtilali’nin “hedeflenmeyen ama beklenebilir” sonuçlarının Amerikan hegemonyası başlıklı bir dönemde yoğunlaşması ironiktir. Post-Fordist ya da neo-liberal

¹⁰ Просветительская Группа по Правам Человека, **Право Народов на Самоопределение**, Москва, 1997, s. 5.

¹¹ ÖZDEMİR, 2017, s. 180-181.

¹² Bkz. ÖZDEMİR, Ali Murat, “Kolektif Emperyalizm”, **Kolektif Emperyalizm**, (der. A.M.Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara, 2014.

birikim rejiminin öne çıkması ve bunu takip eden 10 yıllık süreçte Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve sosyalist bloktan ayrılan ülkelerin merkezi kapitalist sisteme eklenmesi ile sonuçlanan 1990 sonrası dönem üçüncü dönemdir. Üçüncü dönemin bir diğer özelliği Amerika Birleşik Devletlerinin küresel ölçekte artan belirleyiciliğidir. Dördüncü dönem Amerika Birleşik Devletleri'nin tek başına düzenleyici güç olmaktan çıktığı ve Post-Fordist düzenleme rejiminin sürekli istikrarsızlığı altında halen biçimlenmeye devam eden dönem olarak kabul edilmiştir¹³. 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası bağlamında kendi kaderini tayin meselesi Sovyetler Birliğinin kuruluşu süreciyle ilişkisi yönünden birinci, Sovyetler Birliğinin küresel güç oluşu ve yıkılışı ile bağlantısı nedeniyle ikinci ve üçüncü dönemlerle doğrudan ilintilidir. Dördüncü dönem de adı geçen toplumun ve devletin günümüzdeki etkilerini anlamak açısından önemlidir¹⁴.

Kendi kaderini tayin meselesi, uluslararası toplumda özellikle, birinci dönem olarak adlandırılan 20. yüzyılın başlarından itibaren yankı bulmuştur. 20. yüzyıl genel olarak “kendi kaderini tayin çağı” olarak nitelendirilmektedir. 1900 senesinde, dünya üzerindeki koloniler 73 milyon km olarak kaydedilmiş olup, yüzyılın sonunda dünya üzerinde koloni kalmamıştır¹⁵.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, ilk dönem olarak adlandırdığımız zaman kesitinde, kendi kaderini tayin meselesinin, Lenin'in ve Wilson'ın görüşleri olmak üzere başlıca iki yorumu kendini göstermiştir¹⁶. Kendi kaderini tayin meselesinin bir ilke/hak olarak kullanımı Wilson prensipleri başlığı altında dünya gündemine gelmiştir. Wilson'ın kendi kaderini tayin anlayışı, yüzyıllar boyunca evrimleşerek modern dünyayı şekillendiren birtakım görüşlerden kaynağını almakta, ağırlıklı olarak ise İngiliz, Fransız ve Amerikan Devrimlerinde ortaya çıkan siyasi düşüncelere

¹³ ÖZDEMİR, 2017, s. 179.

¹⁴ ÖZDEMİR, 2017, s. 179.

¹⁵ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ГРУППА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА, 1997, s.6.

¹⁶ EHTİBARLI, Yaşar, **Uluslararası Hukukta Self Determinasyon Hakkı ve Hakkın Ekonomik Boyutu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016, s. 51.

dayanmaktadır¹⁷. Ancak özünde, Wilson'un adı altında biçimlenen formül ne ABD'nin ne de bu devlet ile ittifak halinde bulunan devletlerin el altında bulundurduğu sömürge halklarına hitap etmemekte; savaşta yenilecek olan üç imparatorluğun tebaasıyla sınırlı bir düşman cezalandırma edimini ifade etmektedir. Milletler Cemiyeti de söz konusu imparatorlukların eski sömürgelerinin ya da topraklarının idaresi maksadıyla örgütlenmiş, bir anlamda galip ülkeler için ortak sömürge idaresi olarak biçimlenmiştir¹⁸.

Bu sebepten ötürü, Wilson önerisini prensip saymak bir yana, radikal ya da özgürleştirici bir politika olarak tanımlamak da mümkün görünmemektedir¹⁹. Wilson teşebbüsü, kendi kaderini tayin meselesinin sosyalist dünya devrimine bir cevap olarak kullanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında bu “ilkeler”, ulus-devlet formunun Avrupa çapında uluslararasılaşması sürecinde kullanılmışlardır²⁰. Bu formül, kendisini 1990'lardan sonra sıkça gözlemlediğimiz emperyalist müdahale süreçlerinde göstermiştir. “Bağımlı/mikro” milliyetçilikler kendi “doğal-tarihsel” haklarını emperyalizmle iş birliği içerisinde ileri sürüp ülkelerinin kolektif varlıklarını bireysel haklara tahvil etme (metalaştırma) sözleri verirken, kendi kaderini tayin “hakkı”nın içeriği doğal kaynaklar üzerinde tam egemenliğe dayalı Lenin söylemiyle değil Wilson'un verdiği anlamla biçimlenmiştir. Sovyet sonrası dönemde Leninizm otoriteryanizmin bir çeşidi olarak lanetlenirken, Wilson'ın verdiği anlamın pek çok ayrılıkçı hareketin programında Lenin'in adıyla sunulması bir paradoks olarak değil makul ve “şık” bir muhalefet stratejisi olarak kabul edilmiştir²¹.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un çabalarına rağmen kendi kaderini tayin meselesi, kendi sömürgelerini eski usulde yöneten galip devletler cephesinde, siyasi istikrarsızlığa neden olacağı gerekçe gösterilerek olumlu karşılanmamış ve Milletler Cemiyeti Misakında yer bulmamıştır. Aynı kapsamda Milletler Cemiyeti

¹⁷ WHELAN, Anthony, “Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Yıl: 1994, Cilt: 43, Sayı: 1, (s. 99-115), s. 99-100.

¹⁸ ANGHIE, Anthony, **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, Cambridge University Press, 2005, s. 126-127.

¹⁹ ÖZDEMİR, 2017, s. 188.

²⁰ ANGHIE, 2005, s. 135-136; 140-149.

²¹ ÖZDEMİR, 2017, s. 188.

döneminde kendi kaderini tayin meselesi, azınlıkların korunması için temel oluşturmuş ancak bir uluslararası hukuk kuralı olarak değerlendirilmemiştir²².

Her ne kadar 1920’de Sovyetler Birliğine Barış Anlaşmaları ile kendi kaderini tayin hakkı tanınmış olsa da, kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukta kabulünün, Birleşmiş Milletler Antlaşması ile gerçekleştiği kabul edilir²³.

Yukarıda sunulan dönemselleştirme mantığına göre 1945 sonrasında tekabül eden ve Sovyetler Birliğinin yıkılmasına kadar süren dönem, 2. dönem olarak kabul edilebilir. Klasik emperyalist dönemin ulusal sınırlarla ve sömürgelerle bağlantılı firma faaliyet alanlarının merkez kapitalist devletlerin tümünü kapsayacak şekilde geliştirildiği; çok uluslu şirketlerin enerji, finans ve benzeri alanlarda küresel değer üretiminin önemli bir kısmını kontrol etmeye başladığı; merkez devletlerin ve bunlarla ilişkili toplumsal formasyonların devlet yapılarında güçler ayrılığı prensibine dayalı parlamentarizmin hakim olduğu; “Medeni milletlerce kabul edildiği halleriyle”²⁴ hukukun evrensel ilkelerinin yerel devletler tarafından anayasallaştırılarak bağlayıcı hale getirildiği; bölgesel oluşumların ve çok taraflı anlaşmaların politika ve hukuk yapım süreçlerini belirlediği dönemde, klasik emperyalist dönemin “bir devletin yalnızca kendisine ait sömürgeler edinerek faaliyet göstermesi” esasına dayalı mantığı kabul edilmez hale gelmiştir²⁵. Bununla bağlantılı olarak, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda haktan ziyade “ilke” olarak düzenlenen kendi kaderini tayin meselesinin uluslararası hukukta bağlayıcılığı, 1966 tarihli İkiz Sözleşmeleriyle (Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile) gerçekleşmiştir²⁶. Ancak dönemin sömürsüzleştirme süreçleri içerisinde, sömürgeci devletten kaldığı haliyle, mülkiyet yapısını korumak durumunda kalan yeni ülkelerin kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik tesis etmelerinin mümkün olmadığı, önceki

²² SHAW, Malcolm N., **International Law**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 480’den aktaran ABDULLAHZADE, Cavid, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, Adalet Yayınları, Ankara, 2014, s. 156.

²³ PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 4. Kitap, 2. Basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 7.

²⁴ **Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, madde 38. https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_02.pdf (erişim tarihi 08.04.2020).

²⁵ ÖZDEMİR, 2014.

²⁶ ABDULLAHZADE, 2014, s. 157.

sanayileşme kalıplarının, etnik çekişmelerin, üretim zincirlerinin -3. Dünyacı hareketlerin sınırlı başarılarına rağmen- eski halleriyle kaldığı burada belirtilmelidir. Sınırlı kalkınma hamlelerine rağmen pek çok örnekte bağımsızlık ekonomik bağımsızlıkla bütünleşememiş, eski sömürgeci ülke ile daha önce kurulmuş olan bağımlılık ilişkileri olduğu gibi devam etmiş, sömürge olma durumu “polis yerleşmesi” ve faaliyet gösteren firmaların farklı çıkış noktalarına sahip olmaları durumları haricinde süregitmştir²⁷. Anılan koşullar altında kendi kaderini tayin meselesinin Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri’nin kapsamına girmesinde Sovyet etkisinin yanında²⁸ ulusal ve sömürge sınırları ile bağlı olmayan yeni birikim stratejisinin rolünün oldukça büyük olduğu saptanabilecektir.

Yukarıda belirtilen yapısal sınırlarına rağmen, 77’ler hareketinin, yeni ekonomik dünya düzeni hedeflerinin ve Sovyetler Birliği’nin mevcudiyetinin etkisi ile kendi kaderini tayin hakkının kullanılması sürecinde 2. dönem, biçimsel bağımsızlığın, sınırlı kalkınmanın ve merkez kapitalist ülkelerle çekişme içerisinde de olsa doğal kaynak kullanımında sınırlı yerleşmenin gerçekleştiği bir dönem olarak saptanabilir.

Kendi kaderini tayin meselesinde üçüncü dönem, düzenli kapitalizmin sonunun ve Sovyet sisteminin çöküşünün gerçekleştiği 1991 sonrası dönemi ifade etmektedir. Sovyet sonrası dönemde kendi kaderini tayin iddiaları, kolektif emperyalist merkezin devlet biçimi direktme politikalarıyla örtüşmektedir. Kendi kaderini tayin iddiaları açısından üçüncü dönem tartışma ve tanımlama çabaları, ilke olarak bir dönem sosyalist düzenleri olan ve anayasalarında ayrılma hakları tanınmış federe devletlerle sınırlı kalmıştır²⁹.

Kendi kaderini tayin meselesinde dördüncü dönem ise, Kosova’nın tanınması ile başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yani üçüncü dönemde, bu ülke içerisinde ve Doğu Bloğunda gözlemlenen ayrışmalarda kendi kaderini tayin hakkını kullanan yapılar, federe devletlerdir ve bir önceki dönemde akdedilen anayasalarında

²⁷ AMİN, Samir, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018; FRANK, Andre Gunder / GILLS, Barry K. (der), **Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, (çev. E. Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

²⁸ ÖZDEMİR, 2017, s. 192.

²⁹ ÖZDEMİR, 2017, s. 197.

ilgili yapıların ayrılma haklarını tanınmıştır. Bu bağlamda bir federe devlet olmayan ve önceki dönemde akdedilmiş anayasaya göre ayrılma hakkı bulunmayan Kosova'nın oluşturduğu örnek, kendi kaderini tayin iddiaları ekseninde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmelidir³⁰. Dördüncü kuşağı oluşturan kendi kaderini tayin iddiaları, üçüncü dönemden farklı olarak, emperyalist merkeze yapılan aktarımın önünün kesilip dünya sosyalist devrimi için araçsallaştırılacak talepler değildir. Aksine bu talepler emperyalist müdahalelerin nesnesi olabildikleri ölçüde destek bulabilen, kendi farazi topraklarındaki kolektif varlıkları bireysel mülkiyete tahvil verme sözü veren, söz konusu mikro-milletin -çoğu kez gerçek dışı anlatılarla desteklenmeye çalışılan- doğal haklarından başka dayanağı olmayan gerici talepler olarak kalmaya mahkûm görünmektedirler³¹.

B. Kuruluş Aşamasından İkinci Dünya Savaşının Bitimine Kadar Sovyetler Birliğinde Kendi Kaderini Tayin Meselesi

Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, Lenin'in ifadesiyle, "ulusların yabancı ulusal bütünlerden siyasal bakımdan ayrılma ve bağımsız bir ulusal devlet oluşturma" hakkı anlamına gelmektedir³². Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, bu haktan yararlanacak devletlerin tam egemenlik koşulları altında merkez kapitalist devletlerden siyasal bakımdan serbestçe ayrılma hakkını içerir³³. Bu hak, Sovyetler Birliği (ve bir dönem Çarlık Rusya'sı içerisinde kalan ülkeler) dışındaki toplumlar bağlamında salt bir ayrılma istemi değil, her türlü kaynak aktarma mekanizmasına karşı devamlı bir savaşı ifade etmektedir³⁴. Sovyetler Birliğinin kendi kaderini tayin hususundaki tavrı merkez kapitalist ülkelerde toplumsal çelişkilerin törpülenmesine yarayan her türlü yeniden dağıtımcı politikaya zemin oluşturan sömürge kaynaklarının kesilmesini hedefler. Hem bu bağlamda hem de yukarıda açıklandığı gibi Marksist kuramın

³⁰ ÖZDEMİR, 2017, s. 199.

³¹ ÖZDEMİR, 2017, s. 206.

³² LENİN, 2020, s. 53.

³³ LENİN, 2020, s. 137.

³⁴ LENİN, 2020, s. 139.

özellikleriyle bağlantılı olarak Sovyet Sistemi kendi kaderini tayin hakkını doğal bir hak olarak değil, bir dünya devrimi stratejisi olarak kabul etmektedir³⁵. Lenin kaderini tayin hakkının sömürgeler için de aynen geçerli olduğunu vurguladığında aklında bu husus vardır³⁶. Proletaryanın görevleri arasına, yarı sömürge ve sömürge ülkelerdeki ulusal kurtuluşu hedefleyen hareketlerin desteklenmesi ve bu devletlerin emperyalist devletlere karşı yardımcı olunması söz konusu en zayıf halka yaklaşımına mündemiçtir³⁷.

Kuruluş aşamasındaki bir federal devlet olarak kendi kaderini tayin hakkının Sovyetler Birliğinin dış politikası kadar iç örgütlenmesi üzerinde de etkisi olacaktır. Sosyalizmin amacı, dünyanın küçük devletlere bölünmesi değil, ulusların bütünleşmesidir³⁸. Bu amaca ise emperyalizmin baskısı altındaki ulusların merkez kapitalist ülkelerden ayrılma özgürlüğüne kavuştuğu ve daha sonra da halk iradesiyle sosyalist devlete katıldığı bir geçiş dönemini aşarak varmak mümkündür³⁹.

Lenin'in en zayıf halka tezinin koşullarının ve Sovyetler Birliği'nin henüz ortada olmadığı 1903 senesinde Lenin'in etkisiyle kendi kaderini tayin meselesine Rusya Sosyal Demokrasi Partisi programında yer verilmiştir⁴⁰. Parti Programı'nın 3. maddesiyle, Rus İmparatorluğu'nun bölgelerinin kendi yönetimlerini seçme haklarının olduğu, yani iç kendi kaderini tayin hakkına sahip oldukları, 9. maddeyle de tüm milletlerin kendi kaderini tayin hakkına sahip oldukları belirtilmiştir⁴¹. Ekim Devrimi

³⁵ ÖZDEMİR, 2017, s. 183; LENİN, Vladimir, **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması; Nikolay Buharin, Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009; ÖZDEMİR, Ali Murat, **Ulusların Sefaleti**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

³⁶ BOWRING, Bill, **The Degradation of the International Legal Order?: The Rehabilitation of Law and the Possibility of Politics**, Oxon, Routledge-Cavendish, 2008, s. 19.

³⁷ ÖZDEMİR, 2017, s. 143.

³⁸ BOWRING, 2008, s. 17-18.

³⁹ ÖZDEMİR, 2017, s. 138.

⁴⁰ ПЕЧЕНКИН, С.В., “Право Наций на Самоопределение», В Теории Социалистической Революции В. И Ленина”. **Вестник Вгу, Серия: История, Политология, Социология**, Yıl: 2017, Cilt: 4, s. 68; LENİN, Wladimir Iljitsch, **Über die nationale und die koloniale nationale Frage. Eine Sammlung ausgewählter Aufsätze und Reden**, Berlin, 1960'tan aktaran ARSAVA, Fusun, “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihiçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler”, **Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi**, Yıl: 2013, Cilt: 8, Özel Sayı, (s. 387-404), s. 392.

⁴¹ ПЕЧЕНКИН, 2017, s. 69.

sonrası, dünyanın ilk Komünist anayasası olarak nitelenen⁴² ve emperyalist bir ayırım olan medeni ve medeni olmayan uluslar ayırımını reddeden 1918 Sovyet Rusya Anayasasında da birlik cumhuriyetlerine ayrılma hakkının tanınmasında söz konusu yaklaşım oldukça etkilidir. Ancak söz konusu hakkın yeni kurulan federal devletin merkezi yetkileri birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi kendi kaderini tayin iddialarının Sovyetler Birliği kapsamında uygulanması sürecinde esas olan ayrılık değil birliktir⁴³. Bu husus dikkate alındığında ilk Sovyet Anayasalarında Federasyonun ve Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin diğer federe devletler karşısındaki yetkilerindeki orantısızlık bir anlam kazanacaktır. Ancak bu hususa geçmeden önce devrimin ilk yıllarındaki uygulamalara ve Stalin'in kendi kaderini tayin iddiaları karşısındaki yorumlarına kısaca değinmek gerekecektir.

Devrimin ilk ayında Ukrayna ve Finlandiya'nın kendi kaderini tayin hakkının tanınmasını sağlayan 17 ve 31 Aralık kararları ve 7 Aralık 1918'de Estonya, Letonya ve Litvanya'nın kendi kaderini tayin haklarını tanıyan kararlar Dünya Savaşı'ndaki yenilgi, devrim ve iç savaş koşullarında düşünülmelidir. Yoğun bir güçler birliği özelliğini taşıyan Sovyetler Birliği yönetiminin ilgili kararları kendi kaderini tayin meselesinin ilgili uluslarca halledilmesi ve birliğin özgürce birliğe katılan halklar tarafından kullanılması maksadını taşıdığı adı geçen toplumlara karşı sonraki Sovyet uygulamalarında görülebilecektir⁴⁴. Aynı tutumun bir başka açılımı 29 Nisan 1917 tarihli Bolşevik Partisi'nin 7. Konferansında sunduğu *Ulusal Baskı Üzerine 2. Rapor* başlıklı raporunda Stalin'in yaptığı açıklamalarda saptanabilir. Stalin'in "*Birinci mesele, baskı altındaki halkların siyasi hayatının nasıl düzenleneceğidir... Halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu ilkesini öne çıkardığımızda, ulusal baskıya karşı mücadeleyi ortak düşmanımız olan emperyalizmle mücadele düzeyine yükseltmiş oluyoruz*" ifadesi, Sovyet hükümetleri tarafından benimsenmiştir⁴⁵. Burada ayrılma hakkının Sovyetler Birliği kapsamında örgütlenmiş proletaryanın menfaatine uygun

⁴² HODGE, William C., "Federalism and the Soviet Constitution of 1977: Commonwealth Perspectives", *Washington Law Review*, Yıl: 1980, Cilt: 55, Sayı: 3, s. 506.

⁴³ ÖZDEMİR, 2017, s. 184.

⁴⁴ DAVIES, Norman, *Avrupa Tarihi*, (çev. M.A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

⁴⁵ STALIN, 1953, s. 54-55.

olarak gerçekleştirilmesi savunulmaktadır. Baskı altındaki halkların ayrılma hakkını tanıdığını ancak bu hakkın “duruma göre” kullanılması gerektiğini vurgulayan Stalin’in⁴⁶ bu noktada kendi kaderini tayin hakkını ancak sosyalist devrimin avantajına olan durumlarda desteklediği sonucunu çıkarmak zor değildir. Akabinde Stalin, baskı rejiminin temsilcisi olan çarlık rejiminin yıkılmasından sonra artık halkların ayrılmak “istemeyeceğini” düşündüğünü de belirtelim⁴⁷.

Söz konusu konferanstan birkaç ay sonra, 2 Kasım 1917’de Lenin ve Stalin tarafından imzalanan Rus Halklarının Hakları Deklarasyonu yayınlanmış, söz konusu deklarasyon ile kendi kaderini tayin hakkına vurgu yapılmıştır. Ancak, ilerleyen dönemlerde, Sovyetler Birliği kapsamında milliyetlerin kendi kaderini tayin hakları sosyalist toplumun bütünlüğü ve -1926’dan sonra- proletaryanın anavatanını savunma ilkeleri bağlamında federe devletler ve özerk bölgelerin sınırlarının belirlenmesi ve idari yapıların oluşturulmasıyla sınırlı bir etki alanına sahip olmuştur⁴⁸. Söz konusu eğilimle uyumlu olarak Stalin, 19 Kasım 1918’de Pravda gazetesindeki yazısında milletlerin Çarlık Rusya zulmüne karşı kendi kaderini tayin hakkını kullanarak bağımsızlıklarına kavuştuğunu ifade etmekle birlikte, bu bağımsızlık hareketlerinin burjuva karakterini de vurgulamıştır⁴⁹.

Ukrayna’nın ve Finlandiya’nın kendi kaderini tayin hakkının tanınmasını sağlayan 17 ve 31 Aralık kararları ve 7 Aralık 1918’de Estonya, Letonya ve Litvanya’nın kendi kaderini tayin haklarını tanıyan kararlar 1920/1921 Sovyet Barış Anlaşmalarıyla yapılan birtakım değişikliklerle birlikte uluslararası hukuka taşınmıştır⁵⁰. İlk anlaşma, 2 Şubat 1920 tarihinde Sovyetler Birliği ve Estonya arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Sovyet Rusya, Estonya’nın bağımsız devlet statüsünü

⁴⁶ STALIN, 1953, s. 55.

⁴⁷ STALIN, 1953, s. 56.

⁴⁸ KILINÇKAYA, M. Derviş / OMARBEKOV, Talas / EGAMBERDIYEV, Mirzahan, “Sovyetler Birliği Döneminde Yıldırma Politikasının Bir Unsuru Olarak ‘Türkçülük’ Suçlaması”, *CTAD*, Yıl: 2019, Cilt: 15, Sayı: 30, (s. 1-27), s. 15.

⁴⁹ STALIN, Joseph, *Works*, Vol 4, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1953, s. 163-164.

⁵⁰ MÄLKSOO, Lauri, “The Soviet Approach to the Right of Peoples to Self-determination: Russia’s Farewell to jus publicum europaeum”, *Journal of the History of International Law*, Yıl: 2017, Cilt 19, (s. 200-218), s. 207.

tanımıştır. Anlaşması'nın 11. maddesine göre, Estonya halkının kendi kaderini tayin hakkı vardır. Estonya'nın eskiden Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olmasından ötürü Rusya'nın sahip olduğu haklar bu anlaşma ile geçersiz sayılmıştır. Benzer bir şekilde, 7 Mayıs 1920'de Gürcistan ve Sovyet Rusya arasında Moskova Anlaşması imzalanmıştır. Gürcistan'ın bağımsızlığının tanındığı söz konusu anlaşmanın 1. maddesinde, Gürcü halkının kendi kaderini tayin hakkı tanınmıştır⁵¹. Her ne kadar Gürcistan'ın bağımsızlığı tanınsa da, Sovyet Rusya, 1921'de Gürcistan'ı işgal etmiştir. 1922-1924 yılları arasında Bolşeviklere karşı yürütülen mücadelede başarılı olamayan Gürcistan'da, 28 Ağustos-5 Eylül 1924 tarihlerinde Sovyet Rusya'ya karşı ayaklanma başlamış, bu ayaklanma da başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁵². Gürcistan'a Moskova Anlaşması ile tanınan kendi kaderini tayin hakkının bu noktada kağıt üzerinde kaldığı görülmektedir.

11 Ağustos 1920 tarihli Litvanya-Rusya Anlaşmasının 2. maddesiyle de Sovyet Rusya, Litvanya'nın bağımsızlığını tanımış ve Litvanya'nın daha önceden Rusya'nın bir parçası olması sebebiyle sahip olduğu tüm haklardan feragat ettiğini bildirmiştir.

Rus İmparatorluğu'nun parçası olan Finlandiya ve Polonya, Sovyet Rusya ile imzaladıkları anlaşmada, kendi kaderini tayin hakkına referansta bulunmamışlardır. Bu noktada dikkat çeken, bu iki ülkenin, Sovyet Rusya'nın anlaşma imzaladığı Baltık ülkelerinden farklı olarak II. Dünya Savaşı sonrasında da bağımsız devlet statüsünü sürdürmüş olmasıdır⁵³.

Kendi kaderini tayin meselesinin 1920-1921 Sovyet Barış Anlaşmalarıyla altının bu denli çizilmesi kendi kaderini tayin meselesinin Sovyetler Birliğinin dışında ve içinde iki farklı anlamı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sovyetler Birliği, sınır devletleriyle akdettiği bu anlaşmalarda kendi kaderini tayin meselesine önem verdiğini göstererek, Sovyet Rusya'ya meşruiyet kazandırma amacındaydı⁵⁴. Esasında Sovyet Rusya, bu anlaşmalarla, eskiden Rus İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde olan komşu devletlerini tekrar sınırlarına katma amacı gütmüş, bunu ise söz konusu devletlerin

⁵¹ MÄLKSOO, 2017, s. 207.

⁵² JANELİDZE, Otar, "The Democratic Republic of Georgia (1918-1921)", *Pamięć i Sprawiedliwość*, Yıl: 2018, Cilt: 31, No: 1, s. 168-190.

⁵³ MÄLKSOO, 2017, s. 209.

⁵⁴ MÄLKSOO, 2017, s. 210.

kendi kaderini tayin hakkını kullanarak sosyalist bir yönetimi benimsemeyi “seçmeleriyle” gerçekleştirmeyi ummuştur⁵⁵.

Bu bağlamda 1924’e gelindiğinde patlak veren Gürcistan meselesi tartışmayı devletin bütünlüğü ve sosyalist toplumun birliği ilkeleri bağlamında çözmüş, kendi kaderini tayin iddialarının 1926’ya kadar sosyalist bir dünya devrimi stratejisi 1926’dan sonra sosyalizmin anavatanının savunusu ilkeleri ile sınırlı kaldığını açıkça ortaya koymuştur⁵⁶.

Lenin 1924’te vefat eder. 1924’ten sonra aşamalı olarak Sovyetler Birliği’nin yönetimi içerisinde ağırlık kazanacak olan Stalin’in kendi kaderini tayin anlayışı kuramsal olarak Lenin’in anlayışına paralel olup süreç içerisinde Sovyetler Birliğinin bütünlüğünün korunması ve Çarlık Rusya’sından kopmuş olan bölgelerin yeni bir birlik esasında Sovyetler Birliğine bağlanması esasında şekillenmiştir. Stalin de halefi gibi ulusal sorunun çözümlenmesi sürecinde kendi kaderini tayin iddialarının kabulüne, bu iddianın gerçekleşmesine ve ardından ortaya çıkan yapıların Federal Devletin üstün haklara sahip olduğu bir yapı içerisinde bütünleşmesine (ya da uluslararası ittifaklar halinde emperyalist merkeze karşı bir cephe oluşturmasına) odaklanmıştır⁵⁷. Batı dünyasının genç Sovyetler Birliğine karşı yürüttüğü izolasyonist politikalar ve 1926 kesinleşen devrim ihracı stratejisinin yenilgisi karşısında, proleter enternasyonalizmi “sosyalizmin anavatanının savunulması” olarak yorumlayan Stalin de kendi kaderini tayin meselesini bir araç olarak görmüştür⁵⁸. Devrim ihracına yönelik stratejinin yenilgisi en zayıf halka stratejisini de geçersizleştirmiş, söz konusu stratejilerin yerlerini “sosyalizmin ana vatanının savunulması” stratejisi almıştır. Sovyet Anayasalarında mevcut kendi kaderini tayin hakkı dış dünyada devrim ihracı (ve en zayıf halka) tezleri iç toplumsal uzamda ise sosyalist toplumların birliği ilkesi kapsamında anlamlıdır öyleyse. Söz konusu gelişmelerin neticesi Sovyetler Birliği anayasalarında federal devletin sahip olduğu üstün yetkilerde gözlemlenebilir. 1924 tarihli Sovyetler Birliği

⁵⁵ DAVIES, 2006.

⁵⁶ LEWIN, 2008; HOBBSAWN, Eric, **Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıhklar Çağı**, (çev. Y. Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

⁵⁷ FINDLEY, 2018.

⁵⁸ DAVIES, 2006.

Anayasası'nın 3. maddesine göre federe devletlerin egemenlik yetkisi yalnızca anayasada belirtilen alanlarla sınırlıdır. Bu sınırlar dışında federal devlet gücünü bağımsızca kullanır. 5. madde uyarınca her federe devlet, kendi anayasasında ancak merkezi devlet anayasasıyla uyumlu olacak şekilde değişiklikler yapabilir. Görüldüğü üzere federal devletin, federe devletler üzerinde egemenliği belirleyicidir. 1936 Sovyetler Birliği Anayasası'nda da federal devletin üstünlüğü göze çarpmaktadır. 1936 Anayasası'nın 20. maddesine göre federal devletin hukukunun federe devlet hukuku üzerinde üstünlüğü vardır. Buna göre federal devletin yasaları ile federe devletin yasaları çatıştığında, federal devletin yasaları uygulanır. 1936 Anayasası'nın 14. maddesinde de federal devletin yetkileri sayılmış olup, federe devletlerin egemenliğinin 14. maddede belirtilen sayılan hususlarda kullanılamayacağını altı çizilmiştir. Benzer şekilde, 1977 Anayasası'nın 76. maddesinde de, 73. maddede federal devlete tanınan yetkiler konusunda federe devletlerin egemenlik hakkını kullanamayacağı vurgulanmıştır. 1977 Anayasası'nın 74. maddesinde de 1936 Anayasası'na benzer şekilde federal devlet hukukunun federe devlet hukuku karşısında üstünlüğü vurgulanmıştır.

C. İkinci Dünya Savaşı Sonrasından 1990'a Kadar Sovyetler Birliği'nde Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasasında Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kendi kaderini tayin tartışmalarının ikinci dalgası sömürgecilik karşıtı hareketin dünya coğrafyasını şekillendirdiği İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıkmıştır⁵⁹. Bu dönemin karakterini veren hususlardan birisi Sovyetler Birliğini bir dünya gücü haline dönüşmesi ve neticesinde iki kutuplu dünyanın ortaya çıkması; bir diğeri de klasik emperyalist dönemde mevcut emperyalistler arası rekabet düsturunun “bir ülkenin farklı sermaye gruplarının faaliyetine açık olması bir sermaye grubunun da birden ziyade ülkede faaliyet gösterebilmesini olası kılan yeni bir düzenleme tarzı ve birikim rejiminin tebarüz etmesiyle ortaya çıkan uluslararasılaşma dalgasıdır⁶⁰.

⁵⁹ ÖZDEMİR, 2017, s. 190.

⁶⁰ ÖZDEMİR, 2014.

Sömürgecilik karşıtı hareketin başarıya ulaşmasının ardındaki nedenlerden birisi, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında "İkinci Dünya" olarak adlandırılabilen bir uluslararası iş bölümünü imkân dahilinde sokacak kadar etkin bir küresel güç haline gelebilmesidir. Sovyetler Birliği'nin etkin müdahaleleriyle sömürgeci dönemde düşünülmesi bile mümkün olmayan pek çok hak kategorisi, uluslararası hukuk metinleri içerisine girebilmiştir⁶¹. Bir yoruma göre kendi kaderini tayin iddiaları ve bunun Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri'nin (1966) kapsamına girebilmesi eski sömürge topraklarında birden çok merkez kapitalist ülkenin şirket faaliyetini aynı anda mümkün kılan yeni birikim rejiminin ve Sovyetler Birliği'nin sunduğu imkanların ortak etkisinin ürünüdür⁶².

Anılan dönemde Sovyetler Birliği yönetiminde hakim olan düşünceye göre, dünya, kendi kaderini tayin meselesinin başarılı bir şekilde çözüldüğü Sovyet bloğu ve bu sorunun henüz çözüme kavuşturulamadığı kapitalist devletler olmak üzere iki bloğa ayrılmıştır⁶³. Stalin, SSCB devlet başkanı olduğunda, Rus İmparatorluğu'nun tarihsel sınırlarına erişme idealini açıklamıştır⁶⁴. SSCB'nin ilk yıllarında sosyalizmin amacına ulaşması için kendi kaderini tayin meselesini savunan ve devletlerin kendi kaderini tayin hakkını kullanarak Sovyetler Birliği'nin bir parçası olacağını ifade eden Stalin, belirli durumlarda söz konusu stratejiyi tarihsel ve yapısal koşullarla bağlı olarak değiştirmek durumunda kalmıştır. 1939 yılında imzalanan ve aslında 1938 Münih Antlaşması'nın Sovyet karşıtı planlarına cevap teşkil eden Alman-Sovyet Saldırmazlık Paketi ile SSCB, Estonya, Litvanya ve Letonya'nın birliğe alınması bu duruma örnek gösterilebilir. Fin-Rus Savaşı ile Finlandiya'yı ilhak etme çabaları ise sonuçsuz kalmış, SSCB, bu girişiminden ötürü Milletler Cemiyeti'nden atılmıştır⁶⁵. Sovyet yönetimi kendi pratiklerini savunmuş, 1939-1940 senesinde sınırlarına katılan devletlerin kendi kaderini tayin hakkını kullanarak, "gönüllü" konumda olduklarını ileri sürmüştür.

⁶¹ ÖZDEMİR, 2017, s.192.

⁶² ÖZDEMİR, Ali Murat, **Güç Buyruk Düzen**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011

⁶³ MÄLKSOO, 2017, s. 215.

⁶⁴ MÄLKSOO, 2017, s. 211.

⁶⁵ MÄLKSOO, 2017, s. 212.

Gönüllü katılımın yukarıda verilen yorumu II. Dünya Savaşının sonunda oluşan dünyanın Sovyet kısmında kalan ülkelerinin biçimlendirilmesinde etkin olarak kullanılmıştır. Yugoslavya, Polonya ve Macaristan gibi ülkelerdeki dönüşümün kendi kaderini tayin meselesinde iç dinamiklerin belirleyici olduğu başka bir açılımı temsil ettiği de belirtilmelidir⁶⁶. Ancak Sovyetler Birliğinin etkisi bu ülkelerdeki içsel dönüşümlerin kaderi üzerinde 1956'da Macaristan'da ve 1968'de Çek Cumhuriyeti'nde olduğu gibi belirleyici olacaktır. Batı devletleri, bu ayaklanmaların bastırılmasının, sosyalistlerin savunduğu kendi kaderini tayin hakkına aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir⁶⁷.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kendi kaderini tayin hakkına dayalı siyasal girişimlerin bloklar arası ve bloklar içi gerilimlerin karmaşık etkileri altında biçimlenen farklı belirleyenleri olsa da küresel bir güç olarak Sovyetler Birliği'nin İkinci ve Üçüncü Dünyaların oluşumu ve biçimsel egemenliğin (dolayısıyla 1990 öncesindeki haliyle ulus-devlet formunun) yayılmasındaki etkisi bilinmektedir. Bu duruma klasik emperyalizmin bir devletin sınırlarını yalnızca o devlete mukim sermaye gruplarının faaliyetiyle sınırlayan anlayışının dönüşümü de eklenmelidir⁶⁸. Yeni uluslararası iş bölümü bir yanda merkez kapitalist ülkelerin ve bunlara bağlı konumlar edinen ithal ikameci yarı-çevre ve çevrenin diğer yanda sosyalist uluslararası iş bölümünün ve nihayetinde söz konusu iki dünya arasındaki gerilimler içerisinde doğal kaynaklar üzerinde egemenlik ve kalkınmacılık esaslı siyasetler izlemeye çalışan Üçüncü Dünya'nın varlığına dayanmaktaydı. Bu koşullar altında Sovyetler Birliği, eski Avrupa kolonilerinin kendi kaderini tayin hakkına dayanarak bağımsızlığını şiddetle desteklerken, İkinci Dünya kapsamında ve kendi ülkesi içerisinde kendi kaderini tayin iddialarını yoğun bir merkezçiliğin etkisi altında yorumlamış, sosyalist kampın ve Sovyetler Birliği'nin bütünlüğü ilkeleri uygulamaya hâkim hale gelmiştir⁶⁹. Küresel ölçekli kendi kaderini tayin iddiaları, “sosyalist dünyaya ait toplumsal formasyonların

⁶⁶ DAVIES, 2006; HOBBSAWN, 1996; ARRIGHI, Giovanni, **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**, (çev. R. Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

⁶⁷ MÄLKSOO, 2017, s. 215.

⁶⁸ LIPIETZ, Alain, **Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism**, Verso Books, Londra, 1987; DUNN, Bill, **Global Political Economy: A Marxist Critique**, Pluto Press, Londra, 2009.

⁶⁹ LIPIETZ, Alain, 1987.

devletler arası kolektif dayanışması” olarak yorumlanmaya başlayan proleter enternasyonalizmin menfaati üzerinden değerlendirilmiş, bloklar arası sistem çatışmasının menfaati ilgili iddiaların desteklenip desteklenemeyeceği hususunda belirleyici kriter haline gelmiştir⁷⁰.

Diğer yandan yukarıda da belirtildiği gibi iki kutuplu dünyanın Üçüncü Dünya üzerindeki etkisi dönemin uluslararası hukukunu biçimlendirmiştir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler, uluslararası örgütlerde temsil edilir hale geldikçe uluslararası hukukun kaynakları üzerinde sınırlı da olsa etki sahibi olabilmişlerdir. Bu devletler, merkez kapitalist dünyaya karşı kendi toplumlarının menfaatini ileri sürebilmişlerdir 77’ler hareketi ve bunların ileri sürdüğü Yeni Dünya Düzeni iddiaları Üçüncü Deniz Hukuku Sözleşmesinde olduğu gibi somut içerikler edinebilmiştir⁷¹. Ancak, Sovyet etkisinin azalmaya başladığı dönemde, “az-gelişmekte olan” bu ülkelerde devletin, içerinin savunusu için dışarıya karşı yönelttiği talepleri ortadan kalkmış, neo-liberal politikaların küresel ölçekte güçlü etkiler ürettiği 1990 sonrası dönemde aynı devletler “dışarının” taleplerini içeriye karşı taşıyan bir manivela haline dönüşmüştür⁷². Bir diğer ifadeyle, bu devletler, ulusal kapitalist çıkarların uluslararası düzleme taşınması işlevini giderek daha az yerine getirmeye başlarken; uluslararası düzlemde doğrudan ifadesini bulmaya başlayan kolektif kapitalist çıkarların yerel düzleme taşınması işlevini üstlenmişlerdir⁷³.

⁷⁰ KILINÇKAYA / OMARBEKOV / EGAMBERDIYEV, 2019, s. 16.

⁷¹ MALANCZUK, Peter, **Akehurt’s Modern Introduction to International Law**, Routledge, Londra, 1997; ORFORD, Anne / HOFFMANN, Florian, **The Oxford Handbook of the Theory of International Law**, Oxford University Press, 2016; SHAW, Malcolm N., **International Law**, Cambridge University Press, 2003; CASSESE, Antonio, **International Law**, Oxford University Press, 2005; ANGHIE, 2005.

⁷² ÖZDEMİR, 2017, s. 192; DEMİRLİ, Aynur / ÖZDEMİR, Ali Murat, “Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi”, **Uluslararası İlişkiler**, Yıl: 2019, Cilt: 16, Sayı: 63, (s. 51-67), s. 65.

⁷³ ÖZDEMİR, 2011, s. 309.

1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasa metni incelendiğinde yukarıda verilen çerçeve ile uyumlu olarak Federal devletin merkezîleştirici iktidarı ve kendi kaderini tayin hakkının anayasal ifadesi arasındaki gerilim öne çıkmaktadır⁷⁴.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarihinde; 1924, 1936 ve 1977 Anayasaları karşımıza çıkmakta ve bu üç anayasanın her birinde, birlik cumhuriyetlerine kendi kaderini tayin hakkı tanınmaktadır. 1924 Anayasası'nın 4. maddesiyle, 1936 Anayasasının, 17. maddesiyle, 1977 Anayasası'nın ise 72. maddesiyle birlik cumhuriyetlerine kendi kaderini tayin hakkı tanınmıştır. 1977 Anayasası'nın 72. madde metni şöyledir: "Her birlik cumhuriyetinin SSCB'den özgürce ayrılma hakkı vardır". Madde metnine bakıldığında ayrılma hakkını kullanacak olan hak süjesi Sovyetler Birliği cumhuriyetleridir. Bu hakkın kullanılma koşulları ise Anayasada spesifik olarak belirtilmemiş olmakla birlikte, 3 Nisan 1990 tarihli Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden Ayrılması Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Söz konusu kanuna bakıldığında, federe devletin söz konusu hakkı kullanması durumunda talep Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetinde tartışılacak ve Sovyetler Birliği Halk Temsilcileri Kongresinin de bu iradeyi değerlendirmesi gerekecektir⁷⁵.

1977 Anayasası diğer SSCB Anayasalarından farklı olarak, Sovyetler Birliği'nde kendi kaderini tayin meselesinin en çok tartışıldığı Anayasa olmuştur, nitekim SSCB'nin dağılma döneminde yürürlükte olan da bu Anayasadır.

1977 Anayasasına göre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, ulusların kendi kaderlerini özgürce belirlediği, eşit haklara sahip 15 birlik cumhuriyetinden oluşan çok

⁷⁴ Söz konusu gerilimin tarihsel sebepleri olduğu kadar Federasyon formundan kaynaklanan bir sebebi olduğu burada belirtilmelidir. Bilindiği gibi federasyon ve federe devletler arasındaki ilişki kurucu bir ilişki olup federe devletler ve federasyon aynı anda teşekkül eder. Dolayısıyla birinin diğerinden ayrı bir varlığı olmayıp her katılım veya ayrılık söz konusu siyasal formasyonun bütünü üzerinde etki doğurur. Dolayısıyla federasyonların ayrılma hakkı içermesi devlet teşekkülü mantığı ile çelişmektedir. Hal böyleyken ayrılma hakkının ideolojik içeriği hukuki içeriği karşısında baskın gelmiştir denilebilir. Bkz. ÖZDEMİR, Ali Murat, **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşımlar**, Ankara, İmge Kitabevi, 2019.

⁷⁵ Принят Закон СССР «О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР», <http://docs.cntd.ru/document/902002993> (erişim tarihi 02.11.2020).

uluslu federal bir devlettir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri onu oluşturan halkların özgür iradesiyle, sosyalist federalizm ilkesi temeli üzerinde kurulmuştur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 15 Birlik Cumhuriyetinin gönüllü birliklikleri esasına dayandığı için, 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası'nın 72. maddesinde, her bir cumhuriyetin serbestçe ayrılma hakkı saklı tutulmuştur. 1972 Anayasası ile Sovyet Cumhuriyetlerine tanınan ayrılma hakkının kapsamı tarihsel pratikte çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Söz konusu hakkın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası'nda Cumhuriyetlerle eşit düzeyde görülmeyen özerk bölgelere üzerindeki etkisi bu kapsamda gündeme gelmiştir⁷⁶. Özerk bölgelerin ayrılma hakları üzerindeki tartışma federe devletlerin yeni ayrılma haklarıyla yüzleşmeleri sonucunu doğurabileceğinden ve Sovyet sonrası dönemde de hakların şekillenmesi üzerinde etki doğurduğundan esaslı önemi haiz sayılmak gerekir.

Sovyetler Birliği, 1977 Anayasası'nda (daha önceki Anayasal düzenlemelerde olduğu gibi) ayrılma hakkını yalnızca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturan 15 Birlik Cumhuriyeti'ne tanımış olsa da söz konusu hakka vücut veren ve yukarıda 1945 öncesi dönem bağlamında ortaya koyulmuş olan “federatif bütünlüğü oluşturmak için siyasi farklılıkların tanınması stratejisi” yeni siyasi pratikler için bir çıkış noktası teşkil edecektir. Zira “federatif bütünlüğü oluşturmak için siyasi özerkliği tanıma” stratejisi bütünlüğün bittiği noktada doğan hak taleplerinin değerlendirilebilmesi için siyasi ölçüt sağlamaktadır. Osetya meselesi ya da Kırım sorunu Sovyetler Birliğinden kalma siyasal sınırlar açısından bir örnek olarak sunulabilir⁷⁷.

1977 Sovyetler Birliği Anayasası'nın 72. maddesi ile Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılma hakkına sahip olduğu düzenleme altına alınmış olsa da, kendi kaderini tayin hakkı, Batı'da bir nevi

⁷⁶ ABDULLAHZADE, 2014, s. 93.

⁷⁷ Фонд «Открытое общество – Грузия», **О Поиске Причин, Динамики, Путей Урегулирования и Возможных Направлениях Развития Грузино-Осетинского Конфликта**, Тбилиси, 2005; ТОМСИНОВ, В.А., “Крымское право», или Юридические основания вос- соединения Крыма с Россией”, М.: ИКД Зерцало-М, 2020.

“kurgu” olarak değerlendirilmiştir⁷⁸. Hanniakainen’e göre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası, birlik cumhuriyetlerine ayrılma hakkını yalnızca kâğıt üzerinde tanımıştır⁷⁹. Bizzat Sovyetler Birliği de, Birliğe taraf devletlerin ayrılmayı tercih etmeyeceğini, birlik içerisinde kırılmaz bir bağ olduğunu ifade etmiştir⁸⁰.

Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecinde Baltık ülkelerinin ayrılma talepleri kapsamında gündeme gelen ayrılma talepleri Sovyetler Birliği’nin anayasal düzeneğinin doğrudan açılımı olarak değerlendirilemez. Sovyet sisteminin iç ve dış baskılarıyla parçalandığı bir dönemde Anayasa, ayrılma hakkının kaynağı olarak değil, istisnai bir durum olan dağılma sürecinde ayrılık taleplerinin ölçeği olarak belirleyici etkiler doğurabilmiştir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği’nin resmi olarak dağılışı ilan eden Belovejsk Anlaşması’nın giriş kısmı, siyasi birliğin sona erdiğini ilan etmektedir⁸¹.

Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden Ayrılması Hakkında Kanun’un 2. maddesine göre, Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin ayrılma kararı alması, bu devletlerde yapılacak bir referandumla mümkün olabilecektir. Bu haliyle referandum yapma kararı dağılma durumunun içerdiği istisnai durumu yasallaştırarak ifade etmekte ve taraf devletlerin Yüksek Sovyeti⁸² tarafından veya cumhuriyette daimî olarak ikamet eden ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yasalarına göre oy kullanma hakkına sahip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği vatandaşlarının onda biri tarafından imzalanan bir dilekçe ile ayrılma edimini mümkün hale getirmektedir⁸³. Kanun’un 6. maddesi uyarınca ayrılma kararı, ayrılma talebinde bulunan cumhuriyette daimî olarak ikamet eden vatandaşların üçte ikisinin ayrılma yönünde oy kullanması sonucu alınabilir. 10. maddede ise, söz konusu çoğunluğun

⁷⁸ GRAY, Christine, “Self-Determination and the Breakup of the Soviet Union”, **Yearbook of European Law**, Yıl: 1992, Cilt: 12, Sayı: 1, (s. 465-503), s. 466.

⁷⁹ HANNIKAINEN, Lauri, “Self Determination and Autonomy in International Law”, **Autonomy: Applications and Implications**, **Kluwer Law International**, (der. M. Suksi), The Hague, 1988, s. 84-85.

⁸⁰ GRAY, 1992, s. 466.

⁸¹ Принят Закон СССР «О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР».

⁸² Yüksek Sovyet, Sovyet Birliği’ndeki cumhuriyetlerin yasama organlarının genel adıdır.

⁸³ О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР.

sağlanamaması durumunda, on yıl içerisinde tekrar bir daha referandum yapılamayacağı öngörülmüştür⁸⁴.

Kanun'un 3. maddesi, 1977 tarihli Anayasa metninin hilafına özerk oblast ve okrugların ayrılma hakkına ilişkin bir düzenleme getirmekte ve bu suretle Anayasanın ayrılma hakkının kaynağı olarak değil, "istisnai bir durum olan dağılma sürecinde ayrılık taleplerinin ölçeği için belirleyici etkiler doğurma" işlevine dayanmaktadır. Özerk oblastların ve özerk okrugların ayrılma hakkı ise 1977 Anayasasında yer almamakla birlikte, oblast ve okruglar, bağlı oldukları ve ayrılma hakkını kullanan Sovyetler Birliği Cumhuriyetinden farklı olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı kalma hakkına sahiptirler. Devletin bütünlüğünün yeniden üretiminin gerçekleşebildiği dönemlerde "federatif bütünlüğü oluşturmak için siyasi farklılıkların tanınması stratejisi" olarak ortaya çıkan durum çöküş anında bu sefer ayrılma sürecine giren devletler için yeni ayrılıkçı siyasi pratikler üretme potansiyeliyle etki gösterir hale gelmiştir. Sovyet Cumhuriyetleri'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden Ayrılması Hakkında Kanun, üçüncü maddesiyle, ayrılma hakkını (1977 Anayasasından neşet eden ve anayasanın normal işleyişinin ürünü olan bir hak şeklinde değil) çözülme sürecinde bulunan bir toplumsal formasyonda çatışan ayrılık taleplerinin ölçeği açısından değerlendirmiştir. Bu suretle özerk cumhuriyetler içindeki özerk oblastlar ve özerk okruglarda referandumun ayrı ayrı yapılmasına yönelik önemli hak taleplerinin oluşması için zemin hazırlanmıştır. Üçüncü madde uyarınca özerk oblast ve okruglar, ayrılma hakkını kullanan Cumhuriyet'e ya da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı kalma hakkına sahip olmuşlardır⁸⁵.

Adı geçen kanunun getirdiği diğer şartlarda da dağılma sürecinin özgün dinamiklerini görmek mümkündür. Bunlar arasında, "kendi kaderini tayin hakkının kullanılması için daimî mukim vatandaşların üçte ikisinin referandumda oy kullanması", "sınırların belirlenmesi için beş yıllık bir geçiş sürecinin varlığı", "ayrılan devlet ile Sovyetler Birliğinin halefi olan düzenek arasında askeri ve finansal konularda

⁸⁴ О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР, Madde 6.

⁸⁵ О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР, Madde 3.

anlaşma sağlanması”, “Sovyetler Birliği Halk Vekilleri Kongresi’nin, sürecin düzgün işlediğini onaylaması” hususları bulunmaktadır.

Sovyetler Birliğinin dağılma sürecinin halef siyasal formasyon tarafından düzenlenmesi teşebbüslerinin yukarıda kısaca dökmeye çalıştığımız normatif ifadelerinin süreçte etkin taleplerin uluslararası boyutları nedeniyle beklenen etkiyi doğurduğu söylenemeyecektir⁸⁶. Nitekim Baltık ülkeleri, ayrılma haklarını 1977 tarihli Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası temelinde değil, 1939 tarihli saldırmazlık paktının uluslararası hukuka aykırılığı ve dönemin Sovyet yönetiminin uluslararası hukuku ihlal ettiği gerekçeleriyle, 1966 İkiz Sözleşmeler’i ve 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi esasında kullanmışlardır⁸⁷. Ancak, referandum yapılmamasının bir engel olarak ileri sürülmemesi açısından, Baltık ülkeleri de referandum yoluna gitmiş, Şubat 1991’de Litvanya’da referandum sonucu %90,47, Mart 1991’de Letonya’da %73,68 ve Estonya’da %77,83’lük çoğunlukla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden ayrılma kararı alınmıştır.

Dağılma sürecinin halef siyasal formasyon tarafından düzenlenmesi teşebbüsleri karşısına koyulan 1966 İkiz Sözleşmeleri ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı’nın temelini oluşturan 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi, dönemin Sovyet yönetimlerinin SSCB dışı toplumlar için uygun gördüğü haliyle kendi kaderini tayin hakkını içerdiğinden, 1977 Anayasası’nın “iç dinamikler” için kurguladığı (sosyalist toplumsal koşulların yeniden üretimine odaklanan) şartlarla uyuşmamaktadır. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı’na taraf devletler için kendi kaderini tayin hakkı, yukarıda da belirtildiği gibi, ilgili ülkelerde farklı menşei olan çok uluslu şirketlerin aynı anda faaliyet göstermesini olası kılan ortamla sınırlıyken 1977 Anayasası ilgili toplumun kolektif varlıklarının kolektif siyasal-iktisadi yönetimine odaklanmıştı⁸⁸. Söz konusu koşullar altında Sovyetler Birliği, Helsinki Nihai Senedi’ni olumlu karşılamamış, sosyalist rejimi benimseyen devletlerin zaten kendi kaderini tayin hakkını kullanarak

⁸⁶ GRAY, 1992, s. 466.

⁸⁷ GRAY, 1992, s. 467, 481.

⁸⁸ ÖZDEMİR, Ali Murat / UĞURLU, Göksu / AYKUT, Ebubekir, “Üçüncü Dünyacılık Küreselleşirken?: Uluslararası Düzenlemenin Değişen Eleştirisi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Yıl: 2012, Cilt: 45, Sayı: 1, (s. 21-50).

sosyalist rejimi seçtiklerini ifade etmiştir⁸⁹. Aynı mantığın ürünü olarak, 19 Eylül 1989 tarihli Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Plenumunda, kendi kaderini tayin hakkı, tüm devletlerin sahip olduğu temel bir hak olarak tanımlamıştır⁹⁰.

D. 1990'dan Günümüze Sovyetler Birliği'nin Mirası Kapsamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi

Sovyetler Birliği'nde ilk olarak 11 Mart 1990 tarihinde Litvanya bağımsızlığını ilan etmiş olup, Litvanya'yı Mayıs 1990'da Letonya takip etmiştir. Akabinde, 9 Nisan 1991'de Gürcistan, 20 Ağustos 1991'de Estonya, 24 Ağustos 1991'de Ukrayna, 25 Ağustos 1991'de Beyaz Rusya, 27 Ağustos 1991'de Moldova, 31 Ağustos 1991'de Kırgızistan ve Özbekistan, 9 Eylül 1991'de Tacikistan, 23 Eylül 1991'de Ermenistan, 27 Ekim 1991'de Türkmenistan, 18 Kasım 1991'de Azerbaycan ve 16 Aralık 1991'de Kazakistan Sovyetler Birliği'nden ayrılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılma aşamasında sürecin halef siyasal formasyonlar tarafından düzenlenmesi yönündeki teşebbüsler üzerindeki esaslı etkisi nedeniyle Baltık ülkelerinin ifade ettiği talepler, edindikleri uluslararası destek ve buna bağlı olarak gerçekleştirdikleri direniş belirleyici olmuştur.

3 Nisan 1990 tarihli Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden Ayrılması Hakkında Kanun'un çıkışı da Baltık Ülkelerinden kaynaklanan karşı taleplerle ilişkilidir. 11 Mart 1990'da Litvanya'nın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, Sovyet Kongresi, ayrılma usulüne ilişkin kanunun henüz yürürlüğe girmediğine ve dolayısıyla Litvanya Yüksek Sovyeti'nin kararının, Sovyetler Birliği Anayasası'nın 74. ve 75. maddelerine aykırılık teşkil ettiğine karar vermiştir. Bunun üzerine Litvanya Cumhurbaşkanı Landsbergis, Litvanya'nın bağımsızlık kararının,

⁸⁹ GRAY, 1992, s. 469.

⁹⁰ Информационное Сообщение о Пленуме Центрального Комитета Коммунистической Партии Советского Союза, Москва, Издательство Политической Литературы, 1989, s. 112.

Litvanya halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanmasının bir sonucu olduğunu ifade etmiş, bu kararda anayasaya aykırılık olmadığını savunmuştur⁹¹.

Bunun üzerine Baltık Devletleri, esasında Sovyetler Birliği'ne katılmalarını sağlayan 1939 tarihli Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı olarak bilinen Molotov-Ribbentrop Paktının esasında geçersiz olduğunu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olmadıklarını iddia etmiş ve dolayısıyla bu kanunun kendilerine uygulanamayacağını öne sürmüşlerdir⁹². Bir diğer ifadeyle Baltık Devletleri, ayrılık taleplerinin, SSCB Anayasasına ve Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin SSCB'den Ayrılması Hakkında Kanun'a dayandırmalarının zorlaştırılması üzerine, taleplerini Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktının ve dolayısıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Baltık devletlerini ilhak etmesinin geçersiz olmasına dayandırmışlar ve halef pozisyonunda bulunan Rusya Federasyonu'nun süreci yönetme iddiasını reddetmişlerdir.

Söz konusu reddedişi mümkün kılan yeni güçler dengesi, 1990 sonrası dönemde kendi kaderini tayin hakkının koşul ve içeriğini, biçimsel bağımsızlık ve piyasa düzenine bağlılık ekseninde oluşturmaya yönelik yerel ve uluslararası taleplerin etkinlik kazanmasıyla bağlantılıdır. Sovyet tarafının cevabını içeren 19 Eylül 1989 tarihli Gorbaçov konuşması Baltık devletlerinin ilhakının hukuka uygun olduğunu savunmuş⁹³ ancak 11 Mart 1990'da bağımsızlığını ilan eden Litvanya'yı, 4 Mayıs 1990'da Letonya, 20 Ağustos 1991'de de Estonya izlemiştir. Letonya ve Estonya da, ayrılma taleplerini Sovyetler Birliği'nin ilhakının hukuka aykırılığına dayandırmış, 1940 Sovyet işgalini bir uluslararası suç olarak nitelendirmiştir. Baltık Devletleri'nin bağımsızlık talepleri, Sovyetler Birliği tarafından 6 Eylül 1991'de kabul edilmiştir. Talebin kabul edilmesinde, Ağustos 1991 Sovyetler Birliği darbe girişiminin etkisi açıktır⁹⁴. Bir başka deyişle Sovyetler Birliği başlattığı dönüşümün uluslararası güç ilişkileri içerisinde başka bir mecraya akmasını engelleyememiş, Baltık Devletleri'nin ayrılma talebini

⁹¹ BLAUSTEIN, Albert P. / FLANZ, Gisbert H. (Ed), **Constitutions of the Countries of the World**, Oceana Publications, 1971, s. 466.

⁹² GRAY, **2012**, s. 466-467.

⁹³ GRAY, **2012**, s. 479.

⁹⁴ GRAY, **2012**, s. 468.

kabul etmek “durumunda kalmıştır”⁹⁵. Ortaya çıkan yeni durumda 1977 tarihli Anayasa’nın “istisnai bir durum olan dağılma sürecinde ayrılık taleplerinin ölçeği için belirleyici etkiler doğurma” işlevi de geçersiz hale gelmiş, ayrılma hakkı doğal hukuka dayalı Wilsoncu içeriği ile yeniden biçimlenmiştir.

Baltık cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilan etmeleri üzerine, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin “Slav” kanadını oluşturan üç devlet olan Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus, 8 Aralık 1991’de Bağımsız Devletler Topluluğunu kurduklarını ilan etmişler ve Sovyetler Birliği’nin resmi olarak dağılışıını ilan eden Belovejsk Anlaşması’nı imzalamışlardır.

Bağımsız Devletler Topluluğu’nu kuran Belovejsk antlaşmasının giriş kısmında “*Biz, Belarus Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna, 1922 tarihli Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Birlik Antlaşmasını imzalayan kurucu devletler olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin devletler hukuku süjesi ve jeopolitik gerçeklik olarak sona erdiğini beyan ediyoruz*” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu ifade 1977 Anayasasına dayalı olarak yürütülmek istenen ayrılma sürecinin açık başarısızlığını ortaya koymaktadır. 21-22 Aralık 1991’de Kazakistan’ın başkenti Alma-Ata’da toplanan diğer Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği cumhuriyetleri de (Gürcistan hariç) Bağımsız Devletler Topluluğu’na katılma kararı almışlardır. Baltık devletleri Bağımsız Devletler Topluluğunda yer almamışlardır⁹⁶. Böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kendi Anayasasında açıklanan ayrılma hakkı ekseninde dağılmamış sistemin kendisini yeniden üretme gücünün bütünüyle tükendiği bir noktada fiilen son bulmuştur.

Sovyetler Birliği’nin son bulmasından sonra, merkez kapitalist ülkeler, kendi kaderini tayin kavramını tekrar Wilson prensipleri tarafından ima edilen içeriğine, yani büyük güçler tarafından onaylanan, piyasalara endeksli, biçimsel-siyasi örgütlenme imkanına yaklaştırmışlardır. Kendi kaderini tayin iddiaları, üretimin piyasa üzerinden koordinasyonunu alternatifsiz olarak kabul eden ve kaynaklarını uluslararası sermayeye

⁹⁵ GRAY, 2012, s. 468.

⁹⁶ ALADAĞ, İtir, “SSCB Sonrası Antlaşmalarda Halefiyet Sorunu”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2008, No: 19, s. 135-136.

açmak durumunda bırakılmış hükümetlerce yönetilen ve neoliberal birikimin koşullarına uygun şekilde biçimlendirilmiş devletlerin inşası sürecinde yeniden işlev edinmiştir. Kendi kaderini tayin hakkı yeni anlamıyla, daha önce ne sömürge statüsünde olan (birinci kuşak), ne sömürge-sonrası bağımsızlık hareketlerinin kamucu taleplerini içeren (ikinci kuşak), ne de federe devlet statüsünde bulunan (üçüncü kuşak) siyasal eylem odaklarının ayrılık taleplerini kapsamaktadır⁹⁷.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası dönemde kendi kaderini tayin meselesi, emperyalizmin geline aşamasına uygun burjuva devlet biçiminin yaygınlaştırılması sürecinde araçsallaştırılmış; mikro milliyetçiliğin kılıfı haline getirilmiş; insanların kendi ülkelerinde bulunan metalaştırılabilir kolektif tasarruf hakları ve emek gücü potansiyelleri başta olmak üzere, mevcut varlıklarını piyasalara karşı koruyabilme kapasitesini büsbütün ortadan kaldıran bir düzeneğin savunusunda işe koşulmuştur⁹⁸.

[Az]Gelişmekte olan ülkelerin Batı kapitalizminden kaynaklanan taleplere direnebilme/direnme kapasitelerindeki önemli azalma da bununla bağlantılıdır⁹⁹. Sovyet İhtilali'nin "hedeflenen" ve "hedeflenmeyen", "hedeflenmeyen ama beklenebilir" ve "hedeflenmeyen ve beklenemez" bir seri sonucu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası kendini gösteren üçüncü kuşak kendi kaderini iddiaları ile Kosova sonrası dönemde dördüncü kuşak kendi kaderini tayin iddiaları, İhtilal'in sonlanmasının "beklenebilir" sonuçları arasındadır. Sovyet İhtilali, adeta yokluğuyla dünyayı sarsmıştır¹⁰⁰.

SONUÇ

Kendi kaderini tayin meselesini yakın tarihte, 20. yüzyılın başı, II. Dünya Savaşı sonrası, düzenli kapitalizmin sonu ve Sovyet sisteminin çöküşü ile Kosova sonrası olmak üzere dört dönemde incelemek mümkündür. İlk kez somut biçimde Amerikan ve Fransız devrimleriyle kendini gösteren kendi kaderini tayin meselesi, milliyetçilik

⁹⁷ ÖZDEMİR, 2017, s. 210.

⁹⁸ ÖZDEMİR, 2017, s. 210.

⁹⁹ ÖZDEMİR, Ali Murat, "21. Yüzyılda Emperyalizm", *Monthly Review*, Yıl: 2017, Sayı: 1, s. 120.

¹⁰⁰ ÖZDEMİR, 2017, s. 210-211.

akımının kuvvetlendiği on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, Marksist kuramda Lenin ve batıda Wilson'ın görüşleri olmak üzere iki farklı açıdan tartışılmıştır. Marksist kuram içerisinde Lenin çizgisinden üretilen argümanlar dünya devrimine odaklanarak merkeze artı-değer akışını engelleyecek şekilde sömürge ve yarı bağımlı ülkelerin emperyal devletlerin egemenliğinden tam kurtuluşunu desteklemektedirken Wilson argümanları savaşta yenilen İmparatorlukların cezalandırılmasını ve sömürge varlıklarının yenilen uluslara aktarılmasını amaçlamıştır. Sosyalist pratikler toplumların küçük devletlere ayrılmasını değil emperyalizme karşı ulusal farklılıklar içerisinde bütünleşmesini hedeflemişlerdir. Söz konusu hedef Sovyetler Birliği kapsamında özgün egemenlik pratiklerinin doğmasıyla doğrudan bağlantılı olmuş, Sovyet sistemi de ayrılma hakkını bu içeriği ile anayasallaştırmıştır.

Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun ilk yıllarında kendi kaderini tayin meselesinin önemi her fırsatta vurgulansa da izlenen politika, Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına uymayan kendi kaderini tayin hareketlerinin emperyalist olarak nitelendirilerek destek bulamaması yönünde olmuştur. Sovyetler Birliği, kuruluşunu takip eden yıllarda, eskiden Rus İmparatorluğunun bir parçası olan sınır devletleriyle barış anlaşmaları imzalamış, bu anlaşmalarla söz konusu devletlerin bağımsızlığını ve halkların kendi kaderini tayin hakkını tanımıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarihinin tüm anayasalarında kendi kaderini tayin hakkı yer almış olmakla birlikte, 1977 Anayasası Sovyetler Birliği'nde kendi kaderini tayin hakkının en çok tartışıldığı Anayasa olmuştur, nitekim SSCB'nin dağılma döneminde yürürlükte olan Anayasa, 1977 Anayasasıdır.

1977 Anayasası'nın 72. maddesine göre, Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin kendi kaderini tayin hakkını kullanarak birlikten ayrılmaları mümkündür. Sovyetler Birliği'nin sosyalizmin tüm dünyada gerçekleşmesi açısından büyük önem verdiği kendi kaderini tayin meselesi, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde en büyük rol oynayan etmenlerden birisi olmuş ancak ayrılma süreci 1977 Anayasasının sağladığı haklar üzerinden kontrollü olarak gerçekleşmemiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküş süreci ve sonrasında kendi kaderini tayin hakkı Wilsoncu içeriğiyle etkili olmuştur. Bir diğer ifadeyle kendi kaderini tayin hakkı,

“dışarının taleplerini içeriye taşıyan” devletlerin inşası sürecinde kullanılmış, emperyalizmin güncel aşamasına uygun burjuva devlet biçiminin yaygınlaştırılması sürecinde araçsallaştırılmıştır. Sovyetler Birliği’nin yıkılması sonrası “üçüncü kuşak” olarak değerlendirilen dönem ile Kosova sonrası “dördüncü kuşak” olarak değerlendirilen dönemde kendini gösteren kendi kaderini tayin iddiaları, küresel barışı tehlikeye düşürecek bir keyfiyet içerisinde uluslararası güç ilişkilerinin dinamiklerine bağlı olarak etki doğurmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAHZADE, Cavid, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, Adalet Yayınları, Ankara, 2014.
- ALADAĞ, İtir, “SSCB Sonrası Antlaşmalarda Halefiyet Sorunu”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2008, No: 19.
- AMİN, Samir, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.
- ANGHIE, Anthony, **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, Cambridge University Press, 2005.
- ARRIGHI, Giovanni, **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**, (çev. R. Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- ARSAVA, Füsün, “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler”, **Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi**, Yıl: 2013, Cilt: 8, Özel Sayı, (s. 387-404).
- BERMAN, Nathaniel, “Sovereignty in Abeyance: Self-Determination and International Law”. *Winsconsin International Law Journal*, Yıl: 1988, Cilt: 7, Sayı: 1, (s. 51-106).
- BLAUSTEIN, Albert P. / FLANZ, Gisbert H. (Ed), **Constitutions of the Countries of the World**, Oceana Publications, 1971.
- BOWRING, Bill, **The Degradation of the International Legal Order?: The Rehabilitation of Law and the Possibility of Politics**, Oxon, Routledge-Cavendish, 2008.

ВЯТР, Ежи, “Национальное Самоопределение – Политические и Правовые Дилеммы”, **Социология**, Yıl: 2014, Cilt: 3, (s. 29-35).

CASSESE, Antonio, **International Law**, Oxford University Press, 2005.

DAVIES, Norman, **Avrupa Tarihi**, (çev. M.A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

DEMİRLİ, Aynur / ÖZDEMİR, Ali Murat, “Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi”, **Uluslararası İlişkiler**, Yıl: 2019, Cilt: 16, Sayı: 63, (s. 51-67).

DUNN, Bill, **Global Political Economy: A Marxist Critique**, Pluto Press, Londra, 2009.

EHTİBARLI, Yaşar, **Uluslararası Hukukta Self Determinasyon Hakkı ve Hakkın Ekonomik Boyutu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016.

FINDLEY, Carter V., **Dünya Tarihinde Türkler**, (çev. A. Anadol), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2018.

Фонд «Открытое общество – Грузия», О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР.

FRANK, Andre Gunder / GILLS, Barry K. (der), **Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, (çev. E. Soğancılar), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

GRAY, Christine, “Self-Determination and the Breakup of the Soviet Union”, **Yearbook of European Law**, Yıl: 1992, Cilt: 12, Sayı: 1, (s. 465-503).

HANNIKAINEN, Lauri, “Self Determination and Autonomy in International Law”, **Autonomy: Applications and Implications, Kluwer Law International**, (der. M. Suksi), The Hague, 1988, (s. 79-96).

HOBSBAWN, Eric, **Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıllıklar Çağı**, (çev. Y. Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

HODGE, William C., “Federalism and the Soviet Constitution of 1977: Commonwealth Perspectives”, **Washington Law Review**, Yıl: 1980, Cilt: 55, Sayı: 3, (s. 507-542).

Информационное Сообщение о Пленуме Центрального Комитета Коммунистической Партии Советского Союза, Москва, Издательство Политической Литературы, 1989.

JANELIDZE, Otar, “The Democratic Republic of Georgia (1918-1921)”, **Pamięć i Sprawiedliwość**, Yıl: 2018, Cilt: 31, No: 1, (s. 168-190).

KILINÇKAYA, M. Derviş / OMARBEOV, Talas / EGAMBERDIYEV, Mirzahan, “Sovyetler Birliği Döneminde Yıldırma Politikasının Bir Unsuru Olarak ‘Türkçülük’ Suçlaması”, **CTAD**, Yıl: 2019, Cilt: 15, Sayı: 30, (s. 1-27).

LENIN, Vladimir, **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, (çev. O. Geridönmez), Evrensel Kitabevi, Ankara, 2011.

LENIN, Vladimir, **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması; Nikolay Buharin, Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009.

LENIN, Vladimir, **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, (çev. M.İ. Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 2020.

LEWIN, Moshe, **Sovyet Yüzyılı**, (çev. R. Akman), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008.

LIPIETZ, Alain, **Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism**, Verso Books, Londra, 1987.

MALANCZUK, Peter, **Akehurt’s Modern Introduction to International Law**, Routledge, Londra, 1997.

MÄLKSOO, Lauri, “The Soviet Approach to the Right of Peoples to Self-determination: Russia’s Farewell to jus publicum europaeum”, **Journal of the History of International Law**, Yıl: 2017, Cilt 19, (s. 200-218).

ORFORD, Anne / HOFFMANN, Florian, **The Oxford Handbook of the Theory of International Law**, Oxford University Press, 2016.

ÖZDEMİR, Ali Murat, **Güç Buyruk Düzen**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

ÖZDEMİR, Ali Murat / UĞURLU, Göksu / AYKUT, Ebubekir, “Üçüncü Dünyacılık Küreselleşirken?: Uluslararası Düzenlemenin Değişen Eleştirisi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Yıl: 2012, Cilt: 45, Sayı:1, (s. 21-50).

ÖZDEMİR, Ali Murat, **Ulusların Sefaleti**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

ÖZDEMİR, Ali Murat, “Kolektif Emperyalizm”, **Kolektif Emperyalizm**, (der. A.M.Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara, 2014.

ÖZDEMİR, Ali Murat, “21. Yüzyılda Emperyalizm”, **Monthly Review**, Yıl: 2017, Sayı:1.

ÖZDEMİR, Ali Murat, “Egemenlikteki Dönüşüm, Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Sovyet İhtilali”, **Monthly Review**, Yıl: 2017, Cilt: 4, (s. 177-213).

ÖZDEMİR, Ali Murat, **Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşımlar**, Ankara, İmge Kitabevi, 2019.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 4. Kitap, 2. Basım, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

ПЕЧЕНКИН, С.В., “Право Наций на Самоопределение», В Теории Социалистической Революции В. И Ленина”. **Вестник Вгу, Серия: История, Политология, Социология**, Yıl: 2017, Cilt: 4, (s. 68-72).

Принят Закон СССР «О Порядке Решения Вопросов, Связанных с Выходом Союзной Республики из СССР», <http://docs.cntd.ru/document/902002993> (erişim tarihi 02.11.2020).

Просветительская Группа по Правам Человека, “Право Народов на Самоопределение: Идеология и Практика, Материалы к Семинару”, 1997, Москва, <http://library.khpg.org/files/docs/prava.pdf> (erişim tarihi 03.11.2020).

SHAW, Malcolm N., **International Law**, Cambridge University Press, 2003.

STALIN, Joseph, **Works**, Vol. III, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1953.

STALIN, Joseph, **Works**, Vol IV, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1953.

ТОМСИНОВ, В.А, “Крымское право», или Юридические основания вос- соединения Крыма с Россией”, М.: ИКД Зерцало-М, 2020.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, madde 38.
https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_02.pdf (erişim tarihi 08.04.2020).

WHELAN, Anthony, “Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Yıl: 1994, Cilt: 43, Sayı: 1, (s. 99-115).